

**T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
TÜRKİYE KÜLTÜR PORTALI PROJESİ**

**HALK BİLİMİ
GÖSTERİ SANATLARI
HALK MÜZİĞİ
ÂŞIK MÜZİĞİ VE GÖSTERİMLERİ**

Doç. Dr. Suavi AYDIN

EKİM - 2009

ANKARA

2.1.1. Âşık Müziği ve Gösterimleri

Anahtar Kelimeler: Âşık Müziği ve Gösterimleri

Âşıklar, sazlarıyla çeşitli halk şiiri örneklerini söyleyen kişilerdir. Söyledikleri müzikli ezgiler genellikle halk şiirinin çeşitli türlerine aittir. Bu türler arasında türküler, koşmalar ve maniler yer alır. Âşıkların en önemli araçları, onların sazı, sesi ve dağarcıklarındaki şiir yüküdür. Âşıklar hakkında tarihsel bilgimiz sınırlıdır. Bu geleneğin ne zaman doğup geliştiği karanlık olmakla birlikte, Fuad Köprülü'nün edebiyat tarihi araştırmalarından av ve şölenlerin sonunda ozanların destanlar okuyup söylediğine ilişkin bilgiler mevcuttur. Osmanlı vakanüvisleri içinde âşıklık geleneğinden ilk bahseden kişi 16. yüzyıl tarihçisi Mustafa Âli'dir. Mustafa Âli, II. Murad döneminde (1404-1451) *varsağı* söyleyenlerden bahsetmekle birlikte, döneminin şiir anlayışı tümüyle divân şiiri olduğu için, onları şairden saymaz. Demek ki 15. yüzyılın ikinci yarısına kadar âşıklık geleneği sarayda da kabul görmekteydi. Ne var ki "imparatorluk dönemi"yle birlikte âşıklık geleneği, sarayın ve yönetici sınıfların hayat alanının dışına atılmıştır. Fatih Sultan Mehmed döneminden itibaren Osmanlı ülkesinde yerleşen "imparatorluk geleneği" ile birlikte, halk ile iktidar sahipleri arasındaki ayrışma keskinleşmiş, bu da hem saraydaki zevklere hem de Osmanlı belgelerine yansımıştır. Osmanlı dönemindeki âşıklık geleneği hakkında, bazı şer'îye sicillerinde kısa bilgiler olmakla birlikte, genellikle devlet belgelerinde yeterli bilgi bulunmaz. Evliyâ Çelebi *Seyahatnâme*'sinde gezip gördüğü yerlerdeki âşıklardan bahsetmektedir. Ayrıca Bektaşî tekkelerinde tutulan defterlerde gezgin âşıklar hakkında bazı bilgiler ve günümüze kadar ulaşmış cönklerde söyledikleri şiirlerden parçalar bulunur. Ayrıca bilgi kaynağı olarak kullanabileceğimiz *şairnâmeler* vardır. Bu şairnâmeler, *Âşıklara Methiye*, *Âşıklar Destanı*, *Âşıklar Serencamı*, *Âşıknâme*, *Ozanlar*, *Ozanlar Şiiri*, *Tekerleme*, *Şairler Destanı*, *Şairnâme* gibi adlarla günümüze ulaşmıştır. Hiç şüphesiz kimisi yazma kimisi ise basma olan bu eserlerin bahsettiği âşıklar ve ozanlar buralarda yazılı bulunan şiirleri müzikli olarak yorumluyorlardı. Zira âşık ve ozan adıyla anılan halk sanatçılarının halk şiiri içindeki önemi, onların sanatlarını mutlaka müzikle icra etmeleridir. Esas itibarıyla bu gelenek heterodoks zümreler içinde kendisine ağırlıklı bir yer bulmuş ve Alevî-Bektaşî geleneği içinde kuvvetli bir biçimde taşınmıştır. Elbette âşıklık tarzının bu yolun dışında örnekleri de mevcuttur. Bu örnekler, çoğunlukla divan şiirine yakın duran tarzları da deneyen yerel şairler arasında ve Azerbaycan kültür çevresine yakın bölgelerde görülür. Alevî-Bektaşî yolu dışında, bugün de, Türkiye'de âşıklık geleneğinin yaşandığı yerler, bu çevrede yer alan Erzurum, Kars, Ardahan, Iğdır, Gümüşhane ve Bayburt çevresidir. Bu çevrede yetişmiş ünlü çağdaş âşıklar arasında Kağızmanlı Hıfzı'yı, Bayburtlu Celalî'yi, Bayburtlu Hicranî'yi, Yusufelili Huzurî'yi, Posoflu Müdamî'yi, Posoflu Zülalî'yi; günümüze kadar gelen âşıklık geleneğini sürdüren son kişiler arasında Alevî-Bektaşî yolundan Davut Sularî'yi, Âşık Mahsunî Şerifî, Âşık Veysel'i ve Neşet Ertaş'ı sayabiliriz.

Kaynak (Source):

Altun, Erman, (2001), *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*. Ankara: Akçağ.

Köprülü, Fuad (1962), *Türk Saz Şairleri*. Ankara: Gücen Basımevi.

----- (1989), *Edebiyat Araştırmaları*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan(Grup üyesi) / Emeği Geçen	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Doç. Dr. Suavi AYDIN	Prof. Dr. Tayfun ATAY	Prof.Dr.Hale KÜNÜÇEN

2.1.1.1. Âşık Fasılları

Anahtar Kelimeler: Âşık Fasılları

Âşıklar gezgin kişilerdi. Hem geçimlerini temin etmek hem de ün kazanmak için köy köy, kasaba kasaba, kent kent gezerler ve fasıllara, karşılaşmalara katılırlardı. Fasıllar genellikle köy meydanlarında, bağ ve bahçelerde, kahvelerde, günümüze daha yakın zamanlarda ise düğün salonları gibi kamuya açık yerlerde icra edilirdi. Yöne eşrafına ait büyük konaklar da, kimi zaman fasıllar için açılırdı. Fasil icra edilecek akşamlarda yöre halkı bu mekânları doldurarak, televizyon ve radyo gibi eğlence kaynaklarının henüz gelişmediği dönemde, dışarıdan gelen ender eğlence ve kültürleşme unsurlarından biri olan bu fasılları merak ve zevkle izlerdi. Bir yere birden çok âşığın gelmesi ender ve özel bir durumdur. O nedenle âşık fasıllarının icra edileceği günler, özel günlerdir. Zaman zaman âşık fasıllarının icra edileceği gün ve yerler önceden kararlaştırılmış ve bir ölçüde gelenekselleşmiş karşılaşma ve toplantılar olarak tertip edilmiştir. Fasil icra edilen yere *meydan* veya *divan* denilir. Fasil icra edilen yerler, aynı zamanda, âşık karşılaşmalarının, âşık yarışmalarının ve âşık atışmalarının da icra edildiği yerlerdir. Fasıllar, genellikle atışma ve yarışmaların olmadığı, âşıkların birarada ve birbirini tâkip ederek eserlerini seslendirdiği toplu müzik ortamları biçiminde icra edilmekle birlikte, fasılları izleyen yarışma ve atışmaların da vâki olduğu durumlar görülürdü. Fasil icrasında ilk aşama, *meydanı* veya *divanı* yöneten kişinin, eğer âşıklar birbirini tanımıyorlarsa, onları tanıtmaktır. Fasıllarda âşıkların kendi besteledikleri biyografik şiirlerle kendilerini tanıtmaları da âdettendir. Bunlara *ağırlama* denilmektedir. Fasılların başında genellikle sesi güzel olan bir âşık tarafından bir gazel biçimi olan *kalenderî* okunur. Bunun ardından fasıla katılan her âşık tek tek birbiri ardı sıra *gezinti* yapar. Gezintinin sonunda *dem* gelmiş olur; yani müzik “tavına” gelir. Bu safhada âşıklar *doğmacalarını* okur, *nazireler* söyler ve çeşitli halk şiiri biçimlerini icra ederler. Fasıllara *sohbet* ve *beyitleşme* adı da verilir. Âşık fasıllarında aruz vezniyle yazılmış şiirler, hece vezniyle yazılmış olanlarla; bireysel eserler olan koşmalar ve destanlar, Diyarbakır ağzı mayaları gibi anonim halk türküleriyle birlikte, hatta Kerem ve Âşık Garip gibi halk hikâyeleri dahi okunur.

Kaynak (Source):

Altun, Erman (2001), *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*. Ankara: Akçağ.

Boratav, Pertev Nailî, (1938), “Folklor, Halk Edebiyatı ve Âşık Edebiyatı”, *İnsan*, 2 (Mayıs 1938).

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan(Grup üyesi) / Emeği Geçen	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Doç. Dr. Suavi AYDIN	Prof. Dr. Tayfun ATAY	Prof.Dr.Hale KÜNÜÇEN

2.1.1.2. Âşık Yarışmaları ve Karşılaşmaları

Anahtar Kelimeler: Âşık Yarışmaları ve Karşılaşmaları

Âşık yarışmaları, âşıkların yetenekleri ve güçleri ile birbirleriyle çekiştiği ortamlardır. Bu tür karşılaşmalara *divana çıkma*, *meydan edilme* adları da verilmektedir. Bu yarışmaları yönetmek üzere meydana bir *divan âşığı* çıkarılırdı. Bu, yol yordam bilen usta bir âşıktır ve izleyenler tarafından seçilir. Ayrıca divanı idare etmek ve karar vermek üzere bir “hakem heyeti” bulunur. Önce yarışacak âşıklar tanıtılır. Sonra *ağırlama* başlar. Ağırlama sırasında âşıklar hafif hafif atışmaya, deyişmeye ve birbirlerine söz çarpmaya başlarlar. Taşlama arttıkça, karşılaşmanın ritmi de artar. Ağırlamanın ardından iğneleyici, küçümseyici ve takımlı *deyişler* söylenir. Bunu *tutmacalar*, *karşı-beriler* ve *bağlama-çözmeler* izler. Bağlama-çözmeler çok uzun sürebilir ve günlere yayılabilir. En sonunda âşıklardan biri diğerini alt eder ve yenen âşık ortaya konulan ödülü alır. Yenilen, sazını yenene teslim eder ve yenen eğer kendisinin büyüğüse elini öper. Yenen ise genellikle sazı geri verir. Bu bir büyüklük göstergesi ve âşıklar loncasının sürekliliğini simgeleyen bir davranıştır. Zira yenilenin bir daha divana çıkmaması, bir daha sazı eline almaması bile söz konusu olabilir. Âşık yarışmalarının böyle ağır bir yaptırımı da vardır. Yenilme durumu *bağlanmak* veya *hapis etmek* deyimleri ile de anlatılır. Yenmek, *üstün gelmek* deyişiyle, berabere kalmak ise *denk gelmek* deyişiyle anlatılır. Yarışmaların yanısıra karşılaşmalara da rastlanır. Karşılaşma genel bir adlandırmadır. Eskiden bu tarza *tekellüm* de denilirdi. *Karşılaşma*, en az iki âşığın irticalen, yani o anda akla geldiği gibi, kendi fikirlerini, ruh hallerini, duygu ve düşüncelerini, dünya görüşlerini, bilgi, kanaat ve tecrübelerini sergilemek, bu meyanda dinleyenleri eğlendirmek ya da birbirlerine üstün gelmek için, belirli kurallara bağlı olarak şiirli-ezgili söyleşmeleridir. Karadeniz bölgesinde âşıklar, birbirlerine temeli manîler olan *karşı-beriler* veya *atma türküler* söylerler. Karşılaşmalarda âşıkların, soru-cevap yoluyla, dar ayaklarla ya da çift kafiyeli ayaklarla birbirlerine üstünlük sağlamaya çalıştıkları da görülür. Bu yol, âşığın rakibini sına, tartma yoludur. Bu sına veya tartma, oldukça ölçülü cereyan eder ve bu haliyle *atışma* ve *deyişme* tarzlarından ayrılır. İğnelemelerin, rakiple dalga geçmenin, benzetme ve kinayelerle rakibi küçük düşürmenin amaçlandığı atışmalarda üstün gelme yerine, izleyenleri eğlendirme kaygısı ön plandadır, bu yüzden ayak usulü kullanılmaz. Deyişmelerde ise *sohbet* esas olup ne galip gelme kaygısı ne de rakibe takılma kaygısı vardır. Burada iki ya da daha fazla âşık, ayaklar yoluyla, birbirleriyle manzum biçimde söyleşirler ve kanaatlerini, inanışlarını, bilgi ve tecrübelerini aktarırlar.

Kaynak (Source):

Altun, Erman, (2001), *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*. Ankara: Akçağ.
Kaya, Doğan, (2000), *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Kitapevi.

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan(Grup üyesi) / Emegi Geçen	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Doç. Dr. Suavi AYDIN	Prof. Dr. Tayfun ATAY	Prof.Dr.Hale KÜNÜÇEN

2.1.1.3. Türküli Hikâyeler

Anahtar Kelimeler: Türküli Hikâyeler

Bir destan, hikâye veya olayın türkü şeklinde söylenerek anlatılmasıdır. Saz kullanan halk şairleri, kaynağı bilinmeyen, anlatımı ve söyleme tarzı zamana ve mekâna göre değişebilen bazı masal, destan ve efsane anlatımları geliştirmişlerdir. Zaman zaman şairin kendisi bizzat anlattığı destanın konusu olmuştur. Burada türkünün konusu olan destanın kahramanı genellikle şairin kendisi, anlatılan da şairin kendi yaşamının abartılı öyküleridir. Ancak saz şairleri, çoğunlukla kendileri dışında cereyan etmiş veya aktarılmış destan ve hikâyeleri aktarırlar. Bu şairler türkü haline getirdikleri hikâyeyi işlerler. Türküleşmiş hikâyelerin bir kısmı, bazı yerel ve tarihsel konuların profesyonel hikâyeciler tarafından işlenmiş biçimleri üzerine yakılmıştır. Bunlar arasında bazı Battalnâmeleri, Âşık Garip ve Şah İsmail hikâyelerini sayabiliriz. Türküler genellikle belli bir teması olan, çoğu zaman da aşk temasının işlendiği kısa rübaîler (dörtlükler) şeklinde yazılmıştır. Ancak destanların ve ünlü hikâyelerin türküleştirdiği biçimler de mevcuttur. Bunlar genellikle on bir heceli söylenir ve klasik edebiyattaki şarkılara benzerler. Bu formda önce aynı kafiyeyi koruyan üç mısra, ardından da başka bir kafiyesi olan iki mısra okunur. Sonraki iki mısra genellikle nakarattır. Bu tür hikâyelerin konu edildiği türküler, çoğunlukla betimsel, destanî ve öğretici (didaktik) unsurlar taşırlar. Bazılarında yüksek bir anlatım gücü (belâgat) görülür. Bu nedenle artistik unsurlar taşırlar. Destanları konu alan türküler, bir olayı abartılı biçimde anlatırlar ya da bir yiğidin kahramanlık hikâyelerini aktarırlar. Özellikle kaynağı ve kökeni Anadolu'yu kasıp kavurmuş Celâlî isyanları dönemine giden pek çok kahramanlık hikâyesi ya da konusu ünlü savaş, kuşatma ve fetihler olan türküler yaygındır. Debreli Hasan Türküsü, Genç Osman Türküsü hatta bir kısım Koroğlu hikâyeli türkü bu türdendir. Ayrıca devlet zoruyla yapılan iskânları ve bunlara karşı direnişleri öyküleştiren, bu iskânlarla maruz kalmış veya bunlara direnmiş ozanların dilinden çıkmış türküler vardır. Barak iskân türküleri ve Dadaloğlu türküleri bu türe girer. Ayrıca namli eşkiyaları konu alan türkülere de rastlanır. Sinanoğlu, Koca Arap, İzmirli Ger Ali, Sarı Zeybek söylemeleri böyle türkülerdir. Yakın zamanlarda yakılmış türküli hikâyeler arasında en ünlüleri, hiç şüphesiz, “Belen Kahvesi” ve “Çökertme” türküleridir. Bu türküler yapılan haksızlıkları, yöneticiler eliyle uygulanmış baskıları halkın gözünden anlatır ve buradaki kahraman halk nezdinde yüceltilir.

Kaynak (Source):

Boratav, Pertev Nailî, (1938), “Folklor, Halk Edebiyatı ve Âşık Edebiyatı”, *İnsan*, 2 (Mayıs 1938).

[Bölükbaşı], Rıza Tevfik (1982), *Rıza Tevfik'in Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri* (haz. Abdullah Uçman). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:351-362.

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan(Grup üyesi) / Emegi Geçen	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Doç. Dr. Suavi AYDIN	Prof. Dr. Tayfun ATAY	Prof.Dr.Hale KÜNÜÇEN